

E Romane chavengi edukacia and-i Evropa

*E edukaciake akcie katar jekh edukacia bi –
formalno karing jekh formalno edukacia :
save si o konekcie, sar pandel pes gova ?*

-Katar o pedagogko lil dzi and-i shkola-

Generalno Direkcia IV

Direkcia vash o siklijavipen, o extra- siklijavipen thaj o ucho, baro siklijavipen

Divizia vash o evroputno buxlijaripen thaj i edukacia

E romane chavengi Edukacia and-i Evropa

*Edukaciake akcie katar jekh bi formalno
edukacia karing jekh formalno edukacia:
save konekcie, sar pandel pes ?*

-Katar o pedagogko lil and-i shkola

BERNARD François-Xavier¹

¹ Ingineri pal o rodipen CNRS / Doktori katar i Universiteta Paris 5.

So si andre

1. CIKNO VAKIJARIPEN.....	6
2. ANGLUTNO VAKIJARIPEN.....	7
3. JEKH INSTRUMENTI PALA SAVESTE SI KERDI ADAPTACIA : O PEDAGOGKO LIL	7
3.1. JEKH INSTRUMENTI KARING O SIANTIFIKANO SIKLIJAVIPEN E TERNE CHAVORENGE	8
3.2. O PRINZIPURA KAJ TE KEREL PES O PEDAGOGKO LIL	9
3.3. O PARVO PROTOTIPI AND-O PEDAGOGKO LIL	10
4. EVALUACIA VASH O PEDAGOGKO LIL	11
4.1. O OBJEKTIVURA VASH I EVALUACIA	11
4.2. POPULACIE THAJ SAR DZAL O SIKLIJAVIPEN.....	11
4.3. O PILOTNO SIKLIJAVIPEN	13
4.4. SO KERDA PES KATAR O KIDLE INFORMACIE	14
5. DISKUSIE THAJ O INTERESI KATAR O INTSTRUMENTI	15
5.1. O DOKUMENTI AND-O FAMILIE, O CHAVORE THAJ O FAMILIE	15
5.2. SAVO AZUTIPEN TROBUL TE OVEL E TERNENGE KAJ TE SHAJ TE KEREN JEKH LACHI BUTI THAJ TE OVEL LEN OTONOMIJA	17
5.3. SAR TE PANDEL PES AKAVA E SHKOLASA ?	17
<i>Savi chib trobul te ovel e lilese, e dokumenteske ?.....</i>	<i>18</i>
<i>Butija save shaj te azutisaren kaj te ovel maj baro sukseso e romane chaven.....</i>	<i>20</i>
6. PERSPEKTIVE	21
7. REFERENCIE, PUSTIKA, KNIGE.....	23

1. Cikno vakijaripen

Akava siklijavipen kerel pes and-o kadro vash o proekti katar e Evropako Konsilo : e Romane chavengi edukacia and-i Evropa, savesa kamel pes te kerel pes realizazia, aplikacia vash i Rekomandacia n° R (2000) 4 katar e Ministerengo Komiteti karing o Thema membrura *vash e romane chavengi edukacia and-i Evropa*. Kaj te kerel pes realizacia vash akaija Rekomandacia, savi si kerdi vash o 49 thema savi dle pumare signature karing I evroputni Kulturaki Konvencia katar e Evropako Konsilo, savi fulel and-e jekh globalno proekti pala saveste keren pes but aktivitetura (seminarija, formacie, analiza vash o lache praktike, kerel pes pedagogko materiali, publikacie thaj aver).

Akava dossier sikavel o rezultatura katar o testi vash o pedagogko lil, instrumenti kaj shaj te sikljiol pes pala leste kerdo e chavoreng katar o 5 dzi ko 7 bersh.

Akava instrumenti karing i romani minoriteta vash lengere chavengo siklijaripen, katar leske bazikane prinzipura (jekh spesifikano siklijavipen, jekh adaptacia karing o diferentna butija), sa akala butija den posibiliteta te ovel jekh adaptacia and-i klasa, thaj vi karing aver minoritetija, saven silen problemura and-o siklijavipen, problemura saven silen e Romen (naj materiali, i shkola si dur...).

2. Anglutno vakijaripen

E shkolake programe thaj e kulturako zorijaripen vash o minoritetija thaj o migrantura si jekh katar o maj bare butija savençar len pes o evroputne institucie thaj o internacionalna institucie. Si but proektura saven si kerde katar o internacionalna organizmura, pala savende keren pes formacie e siklijarnenge thaj e mediatorenge kaj te shaj te ovel jekh interkulturalno edukacia, te oven programe pe jekh siklijavipen po niveli maj anglal kaj te astarel pes i shkola, and-i anglutni, thaj mashkturni shkola. Kaj te kerel pes buti pal i interkulturalno pedagogika, akale proektonençar kamel pes te del pes posibiliteta te ovel jekh egaliteta and-o shansura akale manushenge thaj te ovel siguracia kaj te ovel integracia and-o socialno thaj ekonomikano dzivdipen. Ande akava kontexto, i chavengi edukacia karing late dikhel but lache, thaj kamel pes te del pes posibiliteta e chavoren te den and-e shkolaki sistema thaj te kerel pes respekto karing i kulturaki identiteta.

3. Jekh instrumenti pala saveste si kerdi adaptacia : o pedagogko lil

I generalno ideija katar o Evropako Konsilo thaj pala savijate vakijarel pes and- e akava texto, si kaj jekhe rigatar trobul te kerel pes respecto karing o minoritetija, jekhe rigatar katar i etnikani rig, thaj avere rigatar te del pes posibiliteta te shaj te kelen rolija and-o ekonomikane, kulturalna, thaj texnikane butija. Dikhindor katar o vakijaripen soske kana si avrutne manusha save dzivisaren pash o roma, gova but fora naj lache dzivisardo lendar, gindisarda pes soske te si edukativno materiali leske ka kerel pes maj lachi akceptacia, thaj pala saveste shaj te keren pes aktivitetija save fulen and-e manushenge dzivdipen. Akate fulel o pedagogko lil. Kava si jekh materiali savo shaj te piravel pes lokores, savo del posibiliteta te len pes and-i godi saste butija save daraven e romen, thaj shaj te achaven e romen. O manush kon kerel buti akale instrumentosa trobul te sikavel e ternen te keren buti e lilesa. And-e jekh gasavo kontexto, ashugijarel pes thaj kamel pes katar o terne te astaren te gindisaren pal o aktivitetija saven kamen pes katar o chavore, thaj vi te den lenge importancia. Akala siklijavimata, thaj importantna butija, save sikaven pes and-i shkola, thaj o pedagogko lil den posibiliteta e chavoren te siklijon.

3.1. Jekh instrumenti karing o siantifikano siklijavipen e terne chavorenge

O siklijavipen sasa alosardo, thaj lesko tereni si jekh lacho tereni soske del posibiliteta kaj te shaj te kiden pes verver, diferentna manusha. I ideja savi avel katar akaija metoda, thaj katar akaija buti si, sar transkulturalno, jekh buti savi del posibiliteta te shaj te dzal pes maj dur katar o partikularna kulturalna butija, thaj vi o tereni kaj te shaj te ovel sozalizacia kaj te shaj te ovel jekh ulavipen katar o importantna supra butija mashkar o manusha. Akava instrumenti savo kerda pes si kerdo e terne chavenge, save trobul te astaren i shkola (katar o 5 dzi ko 8 bersh). O dokumenti, o lil si kerdo katar te kerel pes lesa buti and-I familija, kaj te shaj I familija te ovel la interesi karing I shkola. I buti akale dokumentosa, amen gindisaras soske o familie ka vadzen pumaro interesi thaj kaj ka keren investicia kaj te shaj te keren, thaj te ovel investicia karing I shkola, e shkolake butija mashkar O roma. O aktivitetija save si kerde, den posibiliteta e chaven te zorijaren pumare kompetencie (te shaj te kiden, te drabaren, te keren komparacie, te xramosaren te oven slike, te ginen, te keren observacia, te dikhen, te keren experimenti...) sa o butija save trobun kaj te ovel adaptacia pe cikni shkola (Evropako Konsilo, 2006). Jekh instrumenti kerda pes (dikhen I Figura 1): akava si jekh lil ande saveste si kidime sasto materiali e chavorenge katar savore bersha katar o panch dzi ko oxto bersh, saven naj len shkola, akava del posibiliteta te shaj te dikhen, te keren butija save si pandle lengere dzivdipnasa.

Jekh exemplo katar o materiali savo si sikavdo and-o Lil :

- Loupe kaj te dikhel pes lençar, cikne maze, peperude, brambaroura,
- Butija save tavden, thaj save tovenpes, roukavize,
- Tokosko kabeli, kroushke, baterie,
- Geometrikane forme, thaj aver

Figura 1 : Exemplo katar o pedagogko lil prototipi

Akala aktivitetija alosarde pes dikhindor sode von trobun and-o dzivdipen svako give, nesave lendar si kerde e ternenge, aver e chavorenge, kaj te shaj te vazdel pes, te zorijarel pes I interakcia e familienge kon keren lençar akala aktivitetija.

3.2. O prinzipura kaj te kerel pes o pedagogko lil

O maj vazne prinzipura save sasas kaj te kerel pes o materiali ande akava lil thaj o aktivitetura si kerde sar jekh listora :

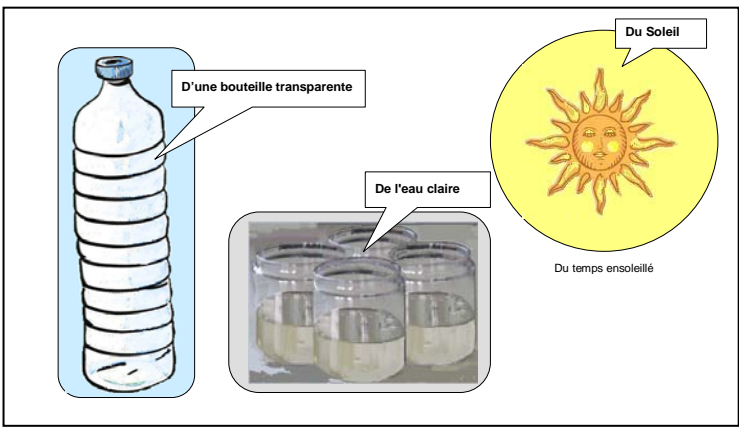
- Pashe e shkolake programençar - akalesa kamel pes te del pes posibiliteta e chavorenge te sikljion thaj akava te ovel xramosardo and-o kurikula, thaj akalesa te azutisarel pes te dzal pes andi shkola ;
- Otonomia thaj tutelo – nesave aktivitetura keren pes kaj te shaj te chavore te ovel les otonomia, aver aktivitetija si kaj te shaj te ovel les tutelo, sa akala aktivitetija kamen te den posibiliteta e chavoren te shaj te dzanen so trobul te sikljion, maj dur kaj te dzanen te ginen, te xramosaren, thaj drabaren ; thaj te sikaven pes o chavore vash o butija save shaj te azutisaren len kaj te shaj te sikljion neve butija ;
- Praktikano siklijavipen thaj signifikacia – o aktivitetija savendar ikljion praktikane butija save si kerde vash o minoritetija (te ovel shuzo paj, te dzanel pes sar te kerel pes buti e tokosa, e energijasa, te kerel pes buti bute barvalipnasa vaj ekonomikane, thaj aver.) ; astarel pes katar i maj sigo rig (« soske kerel pes ? »), kaj te shaj te dzal pes karing o pushimatura sarkaj (« sar te kerel pes kaj... », « soske ? ») ; akalesa kamel pes te kerel pes kaj te lel pes and-i godi i buti savi siklijol pes thaj o interesi katar o verver diferentna butija (o interesi karing peste, tute thaj katar i grupa savijatar avel pes) ;
 - sode kerel o aktivitetura save fulen and-o materiali ni keren but love, thaj but fora/ droma von shaj te araken pes and-o stanura, and-o khera, o limoni, o sastarn, i chishaj, thaj aver ;
- Te dikhen pes maj lache o butija – o butija save shaj te keren pes si kerde ande lila thaj sikaven pes slikençar, thaj risovin pes, e terne manushenge save but droma, but fora, si bi sikavde, bi dzangle).
- Zoralipen e materialeske – akava aspekto si but importantno, dikhindor o kondicie kaj te keren pes buti e materialesa (o dvoro, i kuina, kaj te dikhen pes o cikne penore, thaj phrala, thaj aver.)

- Aijal o lila si kerde kaj te shaj te ovel len zoralo suporto, thaj te shaj te inkijaren pi vlaga, po shudripen.

3.3. O parvo prototipi and-o pedagogko lil

O maj anglutno prototipi savo kerda pes, ande leste fulen 20 aktivitetija, mashkar savende amen shaj te mothovas: te dikhen pes lulugija, te dikhen pes o dzivutre, te sikljiol pes te kerel pes artizanaki buti, te kerel pes jekh lampa savi te pirel pes and-i posoki, te kerel pes jekh filtro kaj te tavel o paj lestar, thaj te kerel o paj te ovel maj shuzo, thaj aver.

Jekh examplo katar o aktivitetija sikavel pes and-i figura 2.

D'une bouteille transparente

De l'eau claire

Du Soleil

Du temps ensoleillé

(Akava aktivitetij avel katar aver aktivitetija vash o paj)

Materiali :

- Prazna shishoura thaj savendar dikhel pes (katar o staklo vaj katar i plastika), tovde shuze paesa

Chisto paj savo sasas nakado katar o filtro, akava avel katar jekh aver aktiviteti savo kerda pes maj anglal),

- Te alosarel pes jekh give kana si but kham.

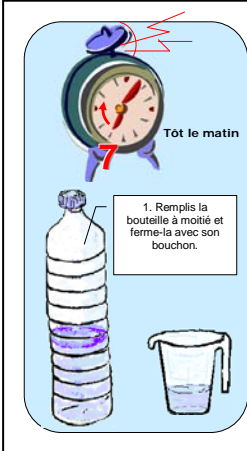
So trobul te kerel pes :

1. Te perel pes o shishe dzi ko dopash thaj te pandel pes leske tapasa.
2. Te inkijarel pes lache o shishe ; e paesa trobul te kerel pes aijal kaj te shaj te ovel andre oxigeni thaj te den andre o ultravioletovi lachi thaj te mudaren o cikne butija save si andre and-o paj
3. Te achavel pes te perel pes o shishe paesa
3. Te mekel pes o shishe pe jekh thaj kaj te shaj te tatlo o paj.
4. Te mekhel pes o shishe avri ko kham 5 saata, te mekhel pes duj givesa te si o kham oblazençar
5. Ko agor e giveseso o kham ka mudarel o mikrobe save si andre and-o shishe
6. Akava paj shaj te piel pes

Paj kaj te piel pes :

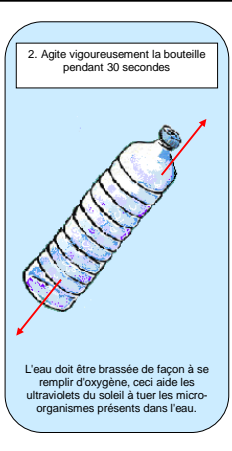
O kham mudarda o bakterie o paj si lache te piel pes

Kaj te ovel lacho paj kaj te piel pes trobul te tovel pes te kiroi

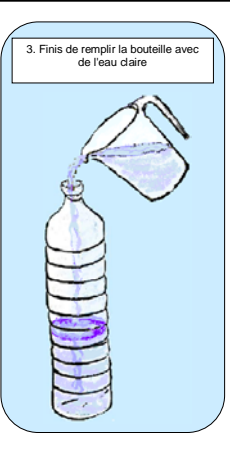
Tôt le matin

1. Remplis la bouteille à moitié et ferme-la avec son bouchon.

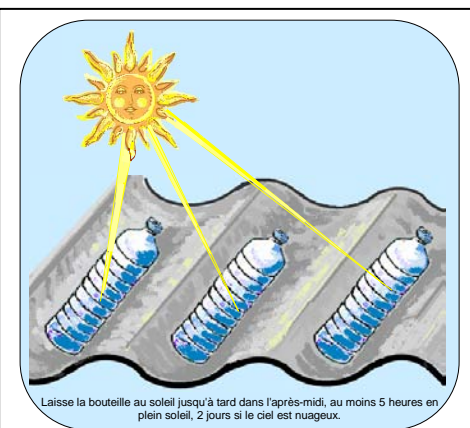

2. Agite vigoureusement la bouteille pendant 30 secondes

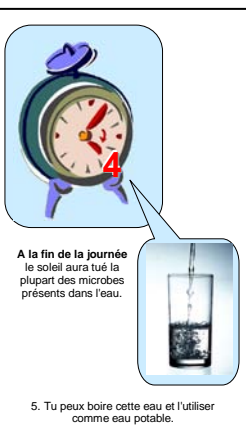
L'eau doit être brassée de façon à se remplir d'oxygène, ceci aide les ultraviolets du soleil à tuer les micro-organismes présents dans l'eau.

3. Finis de remplir la bouteille avec de l'eau claire

Laisse la bouteille au soleil jusqu'à tard dans l'après-midi, au moins 5 heures en plein soleil. 2 jours si le ciel est nuageux.

A la fin de la journée le soleil aura tué la plupart des microbes présents dans l'eau.

5. Tu peux boire cette eau et l'utiliser comme eau potable.

III. Ko agor pe akava aktiviteti o chavro trobul te dzanel te...

1. Te dzanel so si shuzo paj thaj savo paj si kaj te piel pes,
2. Te dzanel o etapura kaj te dzanel sar te kerel e paesa ko khaml,
3. Te kerel pire hipoteze, thaj te dzanel te kerel lenge testura,
4. Te keren pes cikne experiencie, lokhe.

Figura 2 : O Akviteti 9 : « Sar te kerel pes e paesa ko kham »

4. Evaluacia vash o pedagogko lil

4.1. O objektivura vash i evaluacia

I evaluacia isila trin objektivura :

- (1) Dikhel pes lache ijakasa o materiali katar o minoritetija, thaj o aktivitetija so si andre te axaljioven pes lache ;
- (2) Te dikhel pes shukar savo azutipen trobul te kerel pes kaj te shaj e chaven te ovel len lachi otonomija ;
- (3) Te dikhel pes lache savo si o impakto katar o proekti kaj te kerel pes siklijaripen e chavorenge.

Kaj te dikhel pes sar dikhel pes thaj sar axalijovel pes o materiali, o manush kerda jekh vizita, thaj sasas kidimata, thaj dikhle pes o gindura e manushenge ; avere rigatar o paruvipe mashkar o terne thaj chave kerda pes jekh analiza katar o lil/ dokumenti. Dikhindor i praktita katar o manush kon kerelas o kontakto, kerde pes verver kidimata (prezentacia vash o materiali thaj te dikhel pes sar te kerel pes buti). Maj palal o impakto katar o proekti vash o siklijavipen dikhel but katar e familienge gindura vash i shkola, gova so sikavel pes thaj vi o proektura vash o siklijaripen, so kerel pes kaj te azutil pes o chavro/ chej te sikljiol thaj so achel golesa kana agordisarel o proekto. But generalno, i buti savi kerda pes si pandli jekhe etnografikane butijasa thaj o sozjalna interakcie.

4.2. Populacie thaj sar dzal o siklijavipen

O siklijavipen kerda pes and-e trin grupe and-i Romania (save beshen, trajn ande verver forura), akava kerda pes pe trin chon and-e sajekh katar o grupe. O familie savençar kerda pes buti sasa katar o panch familie saven silen chavoren katar o panch dzi ko oxto bersh, save ni dzan and-i shkola. O familie alosarde pes dikhindor e shkolaki situacia lengere chavenge (I situacia dikhla pes kaj kerda pes jekh intevista e direktorsa katar I shkola thaj katar I situacia: : o chavro te ni dzal and-i shkola, vaj dikhindor savo si o dzaipen and-i shkola) pal ogova te ovel akordo katar I familija thaj o chavro te dzal and-I shkola, thaj pal ogova kerel pes jekh

prezentacia katar I intervencia. Pal ogova te shaj te dikhel pes kaj te chavre te ovel le interesi vash I aktivitetija gova si but importantno, thaj te dikhel pes leskoro than and-I familija (te lel pes gova and-I godi thaj I familija te ovel loshali).Kana kerda pes I anglutni vizita, o materiali sikavda pes anglal o familie thaj o partisipantura azutisarde sar volontarija kaj te keren pes o maj anglutne expertimetura (dikhen I figura 3). Ande sajekh familija, jekh mediatoli sar volontaro kerda I siguracia kaj te ovel titorati e chavenge, odolestar soske kerelas pes jekh vash maj but vizite po chon:

- and-i anglutni familija (savi avel katar o roma kon akharen pes « **ursari** »), numaj o manush kon kerda o rodipen sasas les rolija sar mediator. O manush kon kerda o rodipen,ni del vorba romane, delas vorba pe gadzikani themeski chib, I gadzikani chib dzanelas pes katar savore manusha and -I familija,
- and-i dujto familija (akaija familija maj anglal avelas kataro « **lingurari** » thaj ande akava momenti dzivisarenas and- e but bilache kondicie and-e akava foro), trin mediatorija save si volonterija, saven naj roma, saven ni den duma romane, von kerde buti. Akaija familija ni del duma lache i dagzikani chib, soske lenge i gadzikani chib sasas i dujto chib.

Figura 3 – o roma save si « **lingurari** », o manush : savo del duma e chavorençar

- i trito familija (akaija familija avel katar o roma kon akharen pes sar o « **kalaidzjie** »), katar i anglutni vizita jekh rom kerda propozicia kaj te ovel mediatori thaj rodla te sikavel pes jekh manushenstar kon kerel o rodipen.

Figura 4 – roma savei si kalajdziura : o manush, mediatori rom thaj o chavore

Le sasale i rolija kaj te ovel mediatori kana kerda pes i perioda vash o testo. Vov mothovela sar dzal I buti thaj sa so kerelas e siklijarenske and-I shkola.

O materiali mekhla pes ko familie, o akcie thaj i otonomija mothovenas pes pe svako drom

kana dzalas o mediatori. Kerda pes propozicia kaj o verver/ diferentna aktivitetija te xramosaren pes and-e jekh kniga. Akaija kniga delas posibiliteta e chavren thaj e familien te dikhen so siklile thaj kerel pes jekh suportu mashkar o diskusie katar o mediatori thaj o manush kon kerel o rodipen. Akaija kniga, pustik dela posibiliteta maj palal e siklijarne andar I klasa kaj te shaj te dzanel e chavreski kompetencia, te dzanel so dzanel o chavoro.

4.3. O pilotno siklijavipen

Prezentacia pal I informacia savi inklili katar akava anglutno siklijavipen, kerda pes buti jekhe materialesa, thaj kerda pes buti pala jekh metodologija, akaija buti kerda pes and-e trin familie, grupe and-e savende sikaven pes diferentna xarakteristike pala duj aspektura:

1. o manusha save resle pes dikhindor o aktivitetija katar o pedagogko lil :
 - I maj anglutni grupa si kerdi katar o 5 dzi ko 9 manusha: shtar vash panch chave, o dad, i dej, thaj i mami thaj o kako, okola terne manusha naj sa gote non stop.
 - I dujto grupa si kerdi katar I mami, thaj laki chej thaj vi duj cheija; aver terne thaj aver chavore sikaven pes pe verver momentura, ama von naj but and-o aktivitetija.
 - I trito grupa si katar jekh mami thaj oxto chave. Si vi duj terne manusha save len kotor and-o aktivitetija thaj len kotor vi and-o observacie. And-e okola momentura and-o give, kana ni keren pes vizite, o grupe shaj te oven vi maj bare.
2. Dikhipen katar o manush kon si mediatori (sode drom akava mediatori si and-o familie, savo si lesko tutorati experti/ naj experti, thaj savi chib vakijarel) :

Figura 5 : manush kon kerel rodipen, savo naj rom, and- e jekh momento savo kerel experimento .

- Vash i parvo grupa si trin droma kaj dzal o manush kon kerel o rodipen, savo kerel buti sar jekh mediatori sar « experto », pe gadzikani chib (« dujto chib » e grupake). O pedagogko lil mekhla pes kaj te kerel pes lasa buti otonomno, duj terne (i dej thaj i mami kon sasa pandle e manushesa kon si o titorati)
- Vash i dujto grupa kerde pes ehta vizite save kerde pes katar o ehta mediatorija thaj trin expertirua mediatorija. Lenge vizite kerde pes pe gadzikani chib (« dujto chib » e grupake). Mashkar akala vizite, o pedagogko lil sasa dino aijal kaj te ovel otonomija pe leste.

Figura 7 : romano mediatori, manush kon si rom

- Vash i trito grupa kerela buti jekh mediatori savo naj experti (ama savo sikavda pes sar te kerel buti e pedagogkone lilesa katar o manush kon kerel o rodipen). Akava mediatori kerda o titora pe deijaki chib, i romani chib. Numaj jekh kotor katar i buti kaj te ovelas

E manushenge kon kerde i buti thaj e familienge, o vaxti savo dla pes kaj te kerel pes buti e dokumentosa sasa pe 40 minute. O vaxti (parovel pes dikhindor o vizite thaj o familie) kerenas pes verver aktivitetija thaj paruvimata, kerenas pes observacie, dikhipen, thaj praktike katar o grupe.

O verver intervencie sasas xramosarde thaj kerda pes lenge registracia (gova kerel pes aijal, kaj te shaj pal ogova te kerel pes jekh analiza), thaj xramosarel pes dikhindor o observacie katar o mediatori. Katar akaija analiza, I formacia, e mediatorengo siklijaripen ka buxlijarel pes, thaj ka dikhen pes save butija shaj te keren pes kaj te lacharel pes I situacia.

O maj anglutne vizite e familiençar sasas phare te keren pes, thaj o mediatorija trobulas te akharen manushen kon te azutisaren len (o siklijarno, o doktori savo sastarelas len, jekh komshija, o baro manush e forosko, thaj aver.). Dikhindor o problemi katar i maj angluti vizita, o kontaktura astarda te oven maj zorale, o manusha sikavenas jekh baro interesi katar o manusha kon avenas thaj katar o aktvitetija save sikavenas.

4.4. So kerda pes katar o kidle informacie

O informacie save inklile katar i analiza si kerde vash o interackie and-o momento kana trobul te kerel pes buti e dokumentosa. Akala interackie si mashkar o manusha, thaj o terne katar I grupa thaj o chavore. But sisteme kaj te kerel pes analiza vazdle pes. Akalesa kamel pes te mothovel pes so kerda pes katar akala butija, katar o diferentna, verver partnerura, sar inkijarde pe so manusha kon sasas sar titoratija, sar kerda pes I koperacia, I buti khetanes, te dikhel pes sar sikaven pes o butija, thaj sar barijolas o dzanglipen.

Maj palal kamel pes te kerel pes identifikacia, te dikhen pes o aktivitetija thaj o inkijaripen, o problemura save shaj te vazden pes, thaj o dzanglipen kana kerelas pes i konstrukcia, o dzanglipen. O gestura, save sikaven pes bi lafonençar vash i aktivitetija (sar dikhelas o manush, i distancia dikhinor o butija, o gestura...).

Katar o generalno dikhipen o terne thaj o chavore lenas kotor and-o aktivitetija thaj lengiri partisipacia dikhel pes sar indikatori and-o edukaciako proekti thaj pal ogova avena o aktivitetija.

And-e akava experimentalno siklijavipen, akala analize perde pes vi katar o analize save kerde pes e familiençar, e chavorençar, thaj avere manushençar kon lile kotor andre (sarkaj o mediatori, o siklijarno, o mediatori rom katar i gupa – savo sasas and-i trito familija). O vakijaripen e familiençar, o interviste kaj kerde pes e familiençar dle posibiliteta kaj te shaj te dikhel e familiengo gindipen karing I shkola, but droma o interesi karing I shkola, achavel pes numaj kaj te shaj o chavore te len jekh certifikato vash I cikni shkola, akava trobul kaj te shaj te xramosaren pes o chavore and-I shkola kaj te traden vordon. Akala interviste, thaj vakijarimata den vi posibiliteta kaj te shaj te dikhel pes sosi mashkar o “vakijaripen thaj o keripen“, katar gova so shunel pes thaj so kerel pes and-I praktika; but katar o interviste sikaven soske o terne deija kamen lenge chavre te dzan and-I shkola, thaj te sikljion, ama akava achel numaj jekh kamlipen, jekh mangin, (o problemura save aven katar I sozjalno situacia, I ekonomikani situacia keren kaj nashti te te dzal pes maj dur, thaj te dikhel pes maj dur).

5. Diskusie thaj o interesi katar o intstrumenti

5.1. O dokumenti and-o familie, o chavore thaj o familie

O rezultatura katar o pedagogko lil silas jekh baro fulipen, andredipen, and-o minoritarna grupe, mashkar savende kerda pes lako testi.

O terne astaren kotor silen partisipacia and-o aktivitetija, and- e jekh anglutno vaxti katar lengoro personalno interesi, thaj vi jekh «tutorati» e chaveroske dzi kaj kerel pes o aktiviteti.

O analize katar o registracie sikaven, mothoven o azutipen savo avel katar o deija thaj o mamija (von si but and – o dzivdipen and-o familie thaj and-o grupe) von keren imitacia vash o experti sarkaj : von vazden pushimatura, ashugijaren so ka mothovel pes lenge...

Figure 8 : de gauche à droite

- I purani katar i familija 1
- I purani katar i familija 2 (and-o centro e fororsko),
- Slika katar I desno rig : I mami (katar I grupa katar o kalaidziura) kerel partisipacia, isi kana dikhen pes o brambarura

Figura 8 : katar i levo dzi ki desno rig

O rezultatura katar o proekti sikaven kaj isi but chavore. Akava shaj te axialjiovel pes katar I “pedagogika savi anel suksesko, lacho rezultati”. Akaija pedagogika kerdi katar o dokumenti, o lil, te sikavel so shaj te kerel o chavoro, bi te kerel leske sankzie, vaj kazna, vash o butija save ni kerel len lache, vaj shukar. (Cotonnec, 1986).

Figura 9: katar o levo dzi ko desno

- o Chavore dikhen sar shaj te pabarel pes jekh lampa (i grupa « **ursari** »)
- Chavore katar i grupa « **lingurari** », sar dikhen o mazija.
- I slika pe desno rig: chavore thaj terne dikhen o mazija katar o lupe (i grupa katar o kalaidzija chaudronniers)

And-e akava partikularno kadro mashkar o roma, o instrumenti «vash o pedagogko lil » akava lil del posibiliteta e familien te na gindin direktno pe pumende sostar lengere chavore ni dzan and-i shkola. I buti akale dokumentosa avel lendar, von kana alosaren te keren buti, thaj vi o chavore kana von kamen. O grupe savençar kerda pes buti, vazde pushimatura vash o materiali savo dla pes lenge kaj te keren buti lesa; aijal von astarde te keren neve butija, thaj sa gova kerda von sar shaisarde thaj sar von kamle (o filmura, o slike save kerde pes kana von kamle, thaj von vakerde). Aijala kerel pes confirmacia, kaj te shaj te ovel jekh instrumenti savesa te kerel pes mediacia, savo del posibiliteta kaj te shaj te na ovel pakiv, vaj te na kamel pes, sa gova anel interkulturalna konfrontacie save si brutalna thaj trobul te dzal pes maj dur

lendar kaj te shaj te kerel pes jekh investicia and-o siklijavipen. Akava intrumenti lokijarel jekhe rigatar I relacia mashkar o manush kon del and-I grupa savo si jekh manush savi siles aver kultura, kultura katar I majoriteta, thaj avere rigatar vov del I posibiliteta kaj te keren pes interesantna aktivitetija mashkar o manusha save aven katar jekh minoritarno, cikni kultura, thaj del pes posibiliteta kaj keren pes interesantna aktivitetija dikhindor I shkola thaj o butija save nar len pes o manusha katar o minoritarna grupe, ko agora kava si jekh instrumenti savo anel dzanglipen, savo silen jekh universalno importancia (thaj shaj te mothovel pes soske pe sajekh momenti len sasas len interesi).

5.2. Savo azutipen trobul te ovel e ternenge kaj te shaj te keren jekh lachi buti thaj te ovel len otonomija

Akala maj anglutne observacie den pakiv kaj te shaj te vazden pes maj but o rodipen vash o parentalna programe karing o romane familie. Akala praktike te keren pes and-o gadzikane familie (kaj te azutil pes and-o siklijavipen) thaj vi o programe save keren pes pal o siklijavipen « kaj te kerel pes maj lache », and-o romane grupe ka trobul te keren pes, te oven kaj te shaj te sikaven pes pe jekh praktika savi von ni dzanen. Kaj te mothovel pes avere lafençar, soske naj len o dzanglipen katar akala praktitke, ka ovel lache kaj o manusha kon keren buti te shaj te keren « lache praktike » ; akhalesa kamel pes te oven lache praktike, save te shaj te den posibiliteta kaj te shaj te sikljion o chavore, (kaj te shaj te inkijaren and-i godi, te ovel len reflexo,...) thaj vi o interkulturalna butija save trobun (te kerel pes klasifikacia, te ovel relacia, te keren pes diskusie...). Sarkaj te mothovel pes avere lafençar o manusha kon keren buti trobun te oven mediatorija/ tutoratija – expertura.

5.3. Sar te pandel pes akava e shkolasa ?

Akala lil/ dokumenti sasa les baro sukceso mashkar o trin grupe, so achel kaj te resaven pes leske maj anglutne objektivura ? Sar shaj te dikhel pes o impakto vash o proekti savo kerel pes karing e chavengo siklijaripen ? Savo mediatori, thaj save konekcie e shkolasa, sar te pandel pes e shkolasa ? O rezultatura katar o lil/dokumenti sikavde soske gova gelo and-o maj lungo vaxti numaj and-i grupa vash o kalajdziora. O experimenti and- akaija grupa, sasas

les jekh baro vaznipen : o mediatori manush kon vakijrel duj chiba (1) savo si katar i grupe (2) but fora kere las buti e chavorençar pe lengiri chib i romani chib (3), sasas regularna diskusie (spontana diskusie) mashkar o mediatori thaj o siklijarno and-i shkola (4).

Figura 10 :
O siklijarno savo dzal ki romani familija ; sikavel e shkolako lil ; kana dzal and-i familija vov vakijarel e mediatoresa vash o pedagogko lil

Savi chib trobul te ovel e lilese, e dokumenteske ?

Akana ande akava momenti sa o internaionalno kontexti buxlijarel pes : « sa jekh manush sile o xakaj te ovel les jekh lachi edukacia savi silas kaliteta, thaj te kerel pes respekti pe kulturalno identiteta » (UNESCO, 2001 : artiklo 5). And-i perspektiva pe jekh « Edukacia savoreng » pe savijate vakijarda pes pe Sundakesko Forumi vash i edukacia, i chib ni trobul te ovel jekh vareso pe saveste te kerel pes diskriminacia. Pe chib dikhel pes jekhe rigatar sar jekh instrumenti kaj te shaj te kerel pes komunikacia, te vakijarel pes, thaj te ovel prindzaripen, thaj avere rigatar si jekh fundamentalno vareso vash i identiteta thaj i otonomia. O prindzaripen vash o cikne chibija thaj o otoktonska chibija kerel pes spezifikane butiençar « kana gova shaj te ovel thaj te kerel pes trobul te kerel pes jekh siklijavipen e chavoreng katar o manusha save si, thaj te sikaven pes te xramosaren, te drabaren, pe lengiri chib » (OIT, 1989, artiklo 281).

O finalno raporti katar i avrutni Konferencia vash i edukacia mothovel i importancia, o vaznipen : « dikhel pes soske o siklijavipen kana astarel pes o siklijaripen trobul te kerel pes pe dejjaki chib thaj akava si jekh momenti but importantno and-o avnutnipen thaj akava trobul te kerel pes pe dejjaki chib » (CIE, 2001, p.11). Dikhindor o dispozicie save si adoptisarde vash o siklijavipen e anglutne chibijake, trobul te kerel pes lenge integracia and-e globalno edukaciaki programa, kaj te shaj te ovel siguracia « te ovel jekh ekilibro, thaj kapaciteti kaj te kerel pes buti e lokalnone chibineçar thaj te ovel aksesi pe sundalese chibija savençar kerel pes komunikacia, thaj savençar vakijarel pes» (UNESCO, 2003 : 8).

O avrutne rekomandacie te penen va vash o pushibe kaj te alosarel pes i chib pe savijate te sikljiol pes (akava alosaripen trobul te kerel pes leske respekto vi vash o lil/ dokumenti), sosi vash i chib pe savijate trobul te sikljiol pes thaj te xramosarel pes ?

Butija save shaj te azutisaren kaj te ovel maj baro sukceso e romane chaven

O siklijavimata, thaj o rodimata save kerde pes sikavde soske e mediatoreski akcia si importantno thaj azutisarel kaj te shaj te sikljiol pes i dujto chib (i chib pe savijate sikljiol pes and-i shkola). Sa kava dzi kaj o chavore te sikljion thaj te shaj te len and-i godi i dujto chib. Akaija struktura kerel pes pala jekh praktika pe savijate trobul te gindisarel pes but lache, sa akava te kerel pes butiençar, thaj mediatorennçar save si pashe e grupenge.

I anglutni chib azutisarel e chaven te dzanel, te serel butija thaj del les posibiliteta te shaj te sikljiol pe aver chib pe savijate sikljiol pes. I chib anglutno azutipen Sarkaj te penel pes avere lafonençar, o chavoro korko pestar pal i mediacia katar pire dejjaki chib thaj piri kultura astarel te sikljiol i averta chib, thaj aver kultura.

Figura 11 : mediatorka pe dejjaki chib, mediatori savo kerel duj chibija, thaj o siklijarno and-i grupa e romenge kon si kalaidziura.

Kaj te del pes andre and-o siklijavipen, akava si jekh prozesi savo si prindzardo akana akava vaxti po internasionalno, avrutno niveli, savo del and-e edukaciaki sistema, maj anglal kaj te ovel savorenge. Akava kerel pes sar jekh « planifizirano intervencia, pe savijate si kerdo plani » (Rousseau, Bélanger, 2004) savo avel katar jekh filosofia savi si kerdi savorenge kon sikjion thaj akava avel katar duj importantna butija :

- I jekhto si kaj i diversiteta pe savore pire forme naj jekh problemi, a si numaj jekh barvalipen savo trobul te dikhel pes thaj te lel pes andi godi. Voj tovel o akzento vash « kaj te lel pes and-i godi i kapaciteta thaj o dzanglipen saven silen savore chavoren thaj gova te zorijarel pes thaj te vazdel pes te dikhela pes gova katar lengere manusha thaj lengoro trajjo » (UNESCO, 1997 : 16).
- O dujto inkijarel soske i kolaboracia, i buti khetanes mashkar savore aktorija katar i shkola (o familie, o siklijarne, o manusha kon si sar mediatorija, o chavore, thaj gola kon sikljion) gova azutisarel kaj te ovel sukceso and-i shkola.
- But rodimata sikaven thaj mothoven i relacia mashkar i shkola thaj i grupa (Vérillon & BeImont, 2003). Akaija buti sikavel savi adaptacia trobul adaptacia thaj savo

azutipen e chavorenge thaj e siklijarnenge akava te kerel pes e azutipnasa « kulturako mediatori savo dzanel duj chibija » - kaj te shaj savore te ovel len partisipacia and-e shkolako dzivdipen. Voj dikhel te zorijarel o sentimento te dikhel pes koj katar avel thaj te ovel pakiv thaj respekto e manushes karing leste.(Mackay, 2006).

6. Perspektive

Akava siklijavipen, thaj rodipen trobul te buxlijarel pes thaj te sikavel pes and-e aver thema, thaj grupe kaj te shaj te kerel pes konfirmacia vash o rezultatura.

E chavoreske kon na gelo and-i shkola, i buti e mediatoreski, thaj lesko akseski shaj te kerel pes progresivno, te na kerel pes jekhe dromatar : jekh vizita o duj anglutne chona, duj and-o kurko, o duj aver chon thaj trin o duj palutne chon. Akava ritmo te kerel pes progresivno thaj regularno thaj o manush te ovel lache andre and-i familia, kaj te shaj te kerel jekh lacho ritmo, thaj regularno and-i shkola. Vash o saato, e mediatoreski akcia, o kulturalno thaj kaj dzanel duj chibija gova dikhel pes kaj si pare thaj pozitivno. Pare soske dikhel pes kaj numaj les siles akcia vash o « siklijavipen », akava azutisarel kaj te shaj te sikaven pes o dzanglipen thaj e dejjaki kultura, thaj vi o maj generalna siklijavimata, thaj vi o butija saven naj len direktno relacia e shkolasa. Pozitivno, lachi soske kana kerel buti o mediatori e chavesa, vov zorijarel po siklijavipen thaj shaj te kerel pes analiza pe reprezentacie, thaj te kerel pes investicia pi dujto chib, savi si e shkolaki chib.

Thaj vi katar o mediatori, sajekh chavoro savo ni del vorba, ni vorbisarel i chib pe savijate sikljiol, thaj saves siles paripe and-i shkola, shaj te arakhel po than and-i shkola, te shaj te ovel les leskoro xakaj te sikljiol, thaj te ovel le jekh edukacia, thaj respekto vash leski kulturalno identiteta, thaj te shaj te kerel o butija saven trobun sar manush kon sikljiol.

Akava mothovel pes vi kaj o manusha kon sasas mediatorija thaj kon kerenas o rodimata, kaj dle andre and-o grupe lachimasa, thaj bi problemengo. Trobun te keren pes maj lache o xarakteristike thaj o praktike e manushenge kon den andre and-o grupe, thaj savi formacia trobul te kerel pes lenge. Akana dzanel pes soske e edukaciake instrumentija zavisin but katar o manusha, katar o edukakatorija save keren buti lençar.

Sosi katar i edukacia, soske jekhe rigatar o familije axaljioven thaj vi o chavore soske lengo interesi vadel pes karing o siklijavipen kaj te shaj te sikljion maj lache, thaj avere rigatar, o paruvipen katar I majoriteta, o manusha kon naj roma, o gadze, (thaj nesave katar o siklijarne) katar o zorijaripen thaj I kapaciteta savi trobul e chavoreng e kon si katar o minoritetija. Akala si o butija save si o maj importantna vash o siklijavipen : i investicia and-o butija kaj te dzanen pes katar o familie thaj o chavore, o axakjaripen katar o siklijarne karing o chavore.

7. Referencie, Pustika, Knige

- Ailincai, R. & Weil-Barais, A. (2006). Jekh dispozicia vash jekh familijarno edukacia, and-e jekh sciantifikano muzeo. *Avrutno gurnalo vash e Familijaki edukacia.*. 20 (2), rig, patrin 87-108
- Berthier, J-C. (1979). I sozalizacia vash o romano chavoro. *Avrutno gurnalo vash o Sozialno siklijavipen*, vol.XXXI, 3. Paris, UNESCO
- Bloch, M., Solomon, G., Carey, S. (2005). So achel katar o familie po chavore, jekh kulturalno investigacia.katar i Maurice Bloch, *Butija kaj te del pes I kultura*. Berg, Oxford, New York
- Cotonnec, A. & Chartier, A-M. (1986). Von toven amen po agor and-o klasura : anglutno vakijaripen vash i shkola. *Romane siklijavimata*, 4. Paris
- Evropako Konsilo. (2006). *Romane chavengi edukacia and-i Evropa. Akseso and-i edukacia : konzepti vash o pedagogko lil*, Divizija vash o Evroputno buxlijaripen and-i Edukacia, Evropako Konsilo, Strasbourgo.
- Evropako Konsilo (2006). *Ofizialna textura vash o aktivitetija and-e Evropako Konsilo and-I Edukacia*, Strasbourgo, Francia, Evropako Konsilo Presa.
- Evropako Konsilo, Evroputni sharta vash o regionalna thaj minoritarna chibija
- Evropako Konsilo, Konvencia kadr vash i protekcia po nazionalna minoritetija
- Dewey, J. (1913). O intereso thaj i zor. *I Shkola thaj o Chavoro* (kidipe katar o artiklura 1886,1887, 1900 thaj 1902). tradukcia. Pidoux, patrin. 39-90. Delachaux & Niestlé
- François, A., & Weil-Barais, A. (2003). Te ovel dzanglipen, prindzaripen and-e jekh kontexto mashkar o familie, o deija o dada thaj o chavore. *Jurnalo vash I psixologija*, 56, (4), 509-519.
- Liégeois, J.-P. (1986). Minoriteta thaj siklijavipen: o romano drom. Paris, CRPD Midi-Pyrénées
- Mackay, A. W. 2006, Raporti katar o siklijavipen vash i inkluzija and-i shkola and-o Nouveau-Brunswick, Fredericton, Canada
- OIT. 1939. *Convenzia vash o indigena manusha thaj o tribu C169*, adoptisardi katar i generalno Konferencia vash i Avrutni Organizacia vash i buti ko 27 uni 1989
- Pourtois, J.-P. (1979). *Sar o deija sikaven pumare chavoren*. Universitetsko presa and-I Francia .

- Pourtois, J.-P., & Desmet, H. (1997). *I post moderno edukacia*. Paris, Univesitetsko presa and-i Francia.
- Pierrot, A. (2005). Dominantno vakijaripen thaj e chavenge siklijavipen save aven katar o minoritetija. Identiteti thaj globalizacia, Aktura katar o avrutno kidipen, (uni 2005). Humanitas Educational, Bucarest
- Rousseau, N., Bélanger, S. (dir.), 2004, *I pedagogika vash e shklaki inkluzia*, Presa katar o Universiteti katar o Québec, Coll. Edukacia –Vakijaripen
- UNESCO, (1997). Internasionalno, avrutni konsultacia vash i edukacia kana si cikne o chavore, thaj vash o butija saven trobun len, Paris, septembra 1997
- UNESCO, (2001). Universalno Deklaracia vash i kulturalno diversiteta, octobra 2001
- UNESCO, (2003). I edukacia and-e jekh bute chibenge sveto, Dokumenti kadro, Paris, ONU
- Verillon, A. (coord.), 2003, Diversiteta thaj o andikapo and-i shkola: nesave edukaciake praktike savoreng? Paris, INRP-CTNERHI
- Weil-Barais, A. (2005). *O siklijavipen and-i shkola*. Rosny/Bois : Breal Edizie